

ממדף הספרים

ד"ר יוחנן ה. פומרניץ

המטה הכללי הגרמני 1945 - 1657

Walter Goerlitz, The German General Staff, 1657-1945 Praeger, New-York, 1953, 508. P. P.

פון-שליפן מפתח את התפיסה של השגת נצחון על צרפת במלחמה עתידה באמצעות פלישה דרך בלגיה („תכנית שליפן“ הנודעת). אך כבר אצלו (כאשר גם אצל קורמיו בדרגים המכונים של הצבא הפרוסי) יש לשים לב לא רק לגישתו הצבאית-המקצועית אלא גם לטיבו הציבורי. לפי גרליץ היה שליפן אדם בלתי פוליטי, אכן, במציאות, היה עיקר היסוד שבו „יונקר“ השמרני — כפי שנתגלה שעה שהסכים להצעות „לסיים את הדמוקרטיה“ ולשלוח את הרייכסטיג (הפרלמנט של הקיסרות) הביתה, על-ידי שיגור של לויטננט בראש 10 חיילים; ולא זו בלבד, אלא שביקש בתור ציון-של-כבוד, כי הכיתה שתישלח לעשות כן תיבחר בחסיבה שלו.

ב-1914 בא יום-הדין של הצבא הגרמני הישן — ולא רק שלו. הפלישה דרך בלגיה עלתה יפה, ברם הצבא הגרמני נכשל על המרנה, שלאורכה אורגנה מערכת-התנגדות ע"י ז'ורז' קלמנצו אשר נעזר גם בתמרון-גיחה של גייסות חיל-המצב הפריסאי, עליו פיקד גנרל-ליינר. באותן שנים היה מולטקה-הצעיר, בן אחיו של קודמו הגדול, ראש המטה-הכללי הגרמני. הנהגותיו החלשות לא האריכו ימים; ובדומה לה — זו של פלנקנברג — שבא לאחריה, במקומם בא הצירוף היינריך-נבורג-לודוויג (הראשון) — כראש המטה-הכללי, ולמעשה כמפקד עליון, והשני — כקצין-המטה-המבצעים הראשי שלו. בסתיו 1914 פעלו שנים אלה במזרח פרוסיה נגד הרוסים, ועתה (מ-1916) מופיעים הם בראש הנהגה הצבאית המרכזית. גרליץ מגדיר את תקופת 18-1916 כ„תקופת הדיקטטורה השקטה“ — דיקטטורה אשר אופשרה על-ידי העובדה, שבזירה הפוליטית לא הופיעה דמות בעלת משקל, בדומה לביסמרק. אכן, אלה הנוכחים תקופה זו עודם בחיים. מנקודה זו בספר ואילך ניתנת לקורא בן החמישים האפשרות המלאה לבחון את תיאוריו והנחותיו של המחבר.

אחרי המפלה של 1918 ממשיך בהסתתר הגנרל פון זאקס במפעלו של ה„גנרל-שטאב“ — אשר חוסל רשמית, לפי תנאי השלום בווארסיי. בשנת 1923 יורים חיילי ה„רייכסוואר“, שבראש הנהגתו עמד פון-זאקס, באנשי האס"א (פלוגות הסער) של היטלר, בהסגנות ה„פוטש“

ספרו של ולטר גרליץ „תולדות המטה-הכללי הגרמני“ חורג מן הספרות האפולוגטית, בה התמחו הגרמנים אחרי שתי מפלותיהם במלחמות-עולם. מגמתה של אותה ספרות היתה להוכיח, שאיזה אויב פיקטיבי — הפועלים-השמאליים, או היהודים, או מישלן אחר (כגון, לפי האמצאה האחרונה, איזה „בוגד“, בדמות האדמירל קאנאריס) — מנע את הנצחון. לשמט אורתוכסיקה זה — אותו „קטור לודוויג דורף, טירפיץ ועוד — עשוי ספר זה להיראות כמלאכתו של היסטוריון, המתחל לעצמו הערכות ביקורתיות למדי, כלפי חבר-הגנרלים הגרמני, אף שבסוף ספרו משתדל הוא לקבוע מסקנה סופית בעלת אופי מופרך ביותר. אכן, שני יסודות שונים משמשים יחד בספר: מעין סקירה היסטורית על התפתחותו המהותית של המטה-הכללי בצבאות פרוסיה-המלכותית וגרמניה-המאוחדת, ובזירה אקטואלית של תפקיד חבר-הגנרלים (והקצונה-המקצועית בכלל) בתמורות המדיניות והחברתיות שעברו על גרמניה בעשרות-השנים האחרונות.

בפרק הראשון של ספר זה אנו קוראים על הנסיונות הראשונים של תכנון אסטרטגי מרכזי עוד בימי פרידריך-השני. בתקופה שלאחר זאת עומדים שאר-הורסט וגנרל-זאקס במרכז התפתחותו של הצבא הפרוסי. אנו שומעים על קרל פון-קלאוזנביץ, מטפח התפיסה בדבר „מלחמה כהמשכה של הפוליטיקה — באמצעים אחרים“. המפלות בהתנגשות עם נפוליאון והכבוד הלאומי שנפגע מעוררים מגמות לתיקון מערכות-הצבא: ראשיתן בשנות 13-1808: שטרן בא בשנת 1815 (מערכת ווטרלו), ואחר-כך, לאחר תקופה של קפיאה-על-שמים, מעצבים באמצע המאה ה-19 אישים כמו-לטקה-הקשיש (ראש המטה הכללי), רוזן (מיניסטר המלחמה) וביסמרק את דמותו הקלאסית של צבא-פרוסיה וקיסרות-גרמניה כפי שהכיר העולם בראשית מאה זו. בשנת 71-1870 הגיע צבא זה אל שיא תהילתו ומעמדו בעולם: צבא צרפת נוצח, וליד סאדאן ומאץ נלכד במעין „מערכת קנה“ בגלגול מחודש. שלב אחרי שלב מתאר המחבר את ההתפתחות בשנות השלום-הממושך, 1914-1871, בהן היו תחילה פון-זאקס ודאגלס ואלאחר-מכן פון-שליפן האישים הבולטים ביותר של התקופה.

שלהם בנובמבר במינכן. אבל הוא עצמו (פון-זאקס) ממשיך בקו העצור. בשטח הפוליטי ומתרכזו בטיפות צבא-גרעין. במסגרת 100 אלף האיש שהוקצו לגרמניה ע"י שלום-זאקסי. בתקופת פון-זאקס התפתחו קשרים סודיים, שגילוייהם היו לעתים מזורים למדי, בין הנהגת ה"רייכסזאג" לבין המטה הכללי הרוסי. זה של הצבא האדום. קשרים אלה זכו לחשומת לבה של דעת-הציבור. בעולם בעיקר עקב פרשת חיסולם, ב-1937, של סוכני בסקי וחבריו בצמרת הפיקוד שבצבא האדום.

החלק המעניין ביותר בספרו של גרליץ מוקדש לתיאור ההתפתחות משלחי תקופת הרפובליקה ואלך, שלב אחר שלב, החל במקסימיליאן (שהגיע לכהונת מניסטור המלחמה, ואח"כ אף לזו של קאנצלר) — בפון-פאפאן (אשר קדם לפון-שלייכר כקאנצלר — וחזר לשלטון-מדומה לאחריו, כשותף במשלתו של היטלר) — בהינריך ריבבורג, הנשיא-המזדקן — וכלה בהיטלר — עד לפרוץ מלחמת-העולם השנייה. אין בתיאורים אלה אהדה רבה אל אישיה הבולטים של תקופה זו. דעת המחבר על פון-פאפאן, למשל, רחוקה מלהודות עם דעותיו של פון-פאפאן על עצמו. יתכן שענין ישיר, במסגרת הנושא "מטה כללי גרמני", מצוי יותר בהערות לזאקסי הצבאי באותה תקופה ולמקומי-מחדש של המטה הכללי הגרמני. גרליץ מנתח את אישיותו הטרגית של הנגלר זאק — שגורלה היה המלטי במקצת: הוא מתפטר מתפקיד ראש המטה הכללי לפי שהוא חושש למאורעות הבאים; אבל רק הוא מתפטר, ואילו האחרים נשארים בתפקידיהם ומסוימים לשרת בנאמנות את רבר הצבא הגרמני. וע"י כך, נמלא, גם את המשטר הגרמני החדש... מדוע נשארים הם בשירות הצבאי? ראשית מפני שההצלחה מכריעה לגביהם. בסופו של חשבון, ולא דמותו האתית של המשטר, הם (על-כל-פנים, אחדים מאלה שבעמדות הגבוהות ביותר) מכירים את פחיתות ערכי ה"פיהרר", אך הצלחותיו עוררות עליהם רושם רב. בעצם, הרי ה"מאבק נגד המלחמה", כפי שגרליץ מגדיר את ההתפתחות בשנות 1935-38, לא היה אלא ביטוי לספקס ולהיסוסים של הגנרלים ביחס לתכניותיו של היטלר, אשר, לפי חשש זה, גרר-אחריהן את האפשרות של מלחמה נגד כל העולם כולו. הגנרלים הגרמניים של שנות ה-30 ידשו כל אותו פחד מסורתי של קודמיהם: פחד מפני מלחמה בחזיתות אחדות אשר סכנתה איימה מאז על גרמניה — הנמצאת, כידוע, במרכז אירופה. תיאור זה של גרליץ לגבי השנים שקדמו לפרוץ מלחמת-העולם השנייה מופנה ישירות נגד מסקנתם של משפטי נירנברג, אשר הטילו חלק מלא באחריות לפרוץ המלחמה על הגנרלים הגרמניים — ברם מסקנה זו לא נסתרה על ידיו.

באשר לכך יש ענין גם בעובדה, שלפני זמנררב הביעו מספר גנרלים גרמניים את דעתם, שהתערבותו של היטלר בעניינים אסטרטגיים — היא שהביאה את-המפלה, גם סופ-רים אחרים, ולא דוקא גרמניים, מסכימים אתם שהתקפת היטלר על רוסיה היא שהביאה לכלל שלשלת התבוסות אשר היו, בסופו של דבר, מנת-חלקו של הצבא הגרמני.

כידוע פנה היטלר בקיץ 1941 אל מזרח אירופה, תחת לחסל תחילה את מעמדה של אנגליה בדרך מבצעים ביס-התיכון, נגד גיברלטר, מלטה וסואץ, ובכך, לפי הדעה שהזכרה לעיל, היתה טמונה שגיאתו המכריעה. אכן, על ה"אסטרטגיה האינטואיטיבית" של היטלר ניתן להקשות קושיות עוד בהזדמנויות מוקדמות בהרבה, מדוע, למשל, עיכב הוא את גייסות-השריון הגרמניים במסע על דוגקירק והניח לאנגלים את האפשרות לחמוק לפי דעה אחת אפשר והסיבה נעוצה היתה בשאיפה לייס את האנגלים; ואילו לפי דעה אחרת היה כאן רצון לתת למטוסי של גארינג (אשר שימש אז, בין שאר משרותיו, גם מפקד עליון של חיל-האוויר הגרמני) את האפשרות לזכות בהצטיינות זו של הכנעת הילת-משלות הבריטי, אולם לאמר תו של דבר אין זה אלא ויכוח מקצועי גרידא, ויכוח בין אסטרטגים בעלי הערכות שונות, ואילו, "מאבק נגד המלחמה" — סמי מכאן; אין זה אלא מאבק נגד הנות מרובות מדי. על כל פנים, זהו הפירוש אשר ניתן לבססו על ידיעת אופיה הרחני של חברה זו, נטייתיה המסורתיות ביחס למקצועי-המלחמה ומאמציה בכלל כדי להקים מחדש ממלכה גרמנית אדירה — בניגוד לצמצומים בשטח ולהגבלות הצבאיות אשר הוטלו ע"י חוזה ווארסיי. נוסף על כך היו בין הגנרלים הגרמניים בנוסח-המסורת, בני חברה זו, שנטו לחשוב כי שיתוף-פעולה, ולו גם "זמני", עם היטלר היה את הדרך היחידה בה ניתן לחדש את מעמדה הקודם של השכבה הצבאית האריסטוקרטית אליה השתייכו. משוכ-נעים היו כי היטלר זקוק לעזרתם, וכי אין ביכולתו לשלוט בלי "מסגרת" שמרנית-מסורתית אותה ייצגו, וללא משען הצבא וקצונתו.

לעומת זאת יש להסכים עם גרליץ, ששכבת הגנרלים הגרמנית (אשר בצמרת שלה עמדו נושאי מסורתו של ה"גנרל-שטאב") לא היתה עשויה כולה עור אחד. שכן נתפצלה לכמה אפיקים במהלך שנות-המבחן של ערב מלחמת-העולם ומלחמת-העולם גופא. מצויים היו בה אנשים שנתפסו ל"אורתודוכסיה" נאצית — כקיסל וינדל, ראשי "פיקוד הכוחות-המזוינים" העליון, אשר הקימו היטלר מעל למטה הכללי של חיל-הצבא, בעל המסורת — אנשים שהכריזו על היטלר כעל מנהיג צבאי הבולט שבתול-דה. לעומתם היו רבים שמרנים "לאומיים", שחששו כי סכסוך גרמני-פנימי גלוי עלול לעזור לבעלות-הברית

להתגבר על גרמניה תוך זמן קצר (ולפני המלחמה נימקו לא מעטים מהם את קו התנהגותם בחששות מפני מדיניות תוקפנית מצד פולין...); ואנו רואים אצל אלה היסוסים ופקפוקים וחוסר־ידיעה כיצד החליט דבר. בלי ספק, היו מצויים גם מתנגדים מושבעים להישלר — כנגרל באק, ראש המטה הכללי באמצע שנות השלושים, ושרסאנסברג, מיוזר במטה־הכללי — אשר אמנם העזו, אם כי מאוחר מאוד, אף לבצע את המעשה נגדו: זה שהורחש במכת הנפל של אנשי הצבא נגד המשטר הנאצי וראשו, ביום 20 ביולי, ב־1944.

העובדה שהללו לא הצליחו שכיחה, כמובן, את תוקף שלטונו והשפעתו של היטלר אפילו אותה שעה, ערב תבוא סתה הכוללת של גרמניה. אכן, מהלכו של יום 20 ביולי מכיל גם כמה עדויות חותכות לרפיון פנימי ולהיעדר־מחשבה בהירה אף בקרב שורות אותם אנשי־צבא אשר כבר החליטו, לכאורה, לאסור בגלוי מלחמה על משטרו של היטלר.

כדי להבין ביתר־שלמות את הרקע הפסיכולוגי של גנרלים אלה מן הראוי לקרוא בספרו של האדמירל קוקס אסמן, „שנות־הגורל של גרמניה“ (הופיע ב־1951), המנסה לסכם את תולדות גרמניה בתקופת היטלר על־ידי המשל שבאגדת־העם הנחמדה על „הדריג ואשתור“, אגדה זו זכורה בודאי לכל ילד — ולכל מי שהיה פעם ילד: אותה אשת דייג רבת־תביעות דרשה מדג־הזהב הכל: בית, ארמון, מלכות ואף להיות לא־פיסור... והיא אף קיבלה את הכל, עד אשר ביקשה להיות לא־לוהים — ואז הושלכה לתוך דלותה הקודמת. לפי אסמן הצליחה אף גרמניה של־היטלר „להגיע עד לדרגה של אפסירור“, אלא שעשתה שגיאה אחת — וה„סיהרר“ הוא שעשתה אותה, כאשת הדריג. האנלוגיה לסיפור נחמד זה — המשמש הקדמה לספרו הרציני של האדמירל אסמן — שופכת אור מציאותי על „מאבק הגנרלים נגד המלחמה“.

אחת המעלות שבספר היא, שהמחבר מנסה לסמן גם קוים לרקע תולדות גרמניה ב־150 השנה בהם נולד ופעל ה„גנרל־שטאב“ הפרוסי־גרמני. הוא סוקר — ולו בקידה־מה — את חזיון עליית המיליטריזם בחפיסתם החברתית והמדינית של הגרמנים, ומציין אף איראלו מן התופעות הסוציאליות אשר ליוו את ההתפתחות הצבאית במאות ה־18 וה־19 — כגון תמורות בהרכב הקצונה ובערך־מעמדם של האריסטוקרטים ובני מעמד ה„בורגנים“ בשורות הצבא בכלל וב„גנרל־שטאב“.

(1) דמותו, הסמלית לא־במעט, של גנרל האלדר, ראש המטה־הכללי אחרי באק — שעל אף היסוסיו הרבים ונכונותו „להיאבק“ נגד היטלר היה מבצע נאמן של מעשה־המלחמה עד לסוף קיץ 1942 — יתכן כי היא עומדת באמצע, בין האנשים מסוגו של באק לבין גנרלים־שמרנים־לאומיים שהיו „משתפי פעולה“ עם היטלר.

השמות המפורסמים כולם מופיעים ועוברים לפנינו בספר זה: מבני הדור האחרון — פריסש, בלומברג, רומל; וכן גם מגדולי התקופות הקודמות. בספר משור־טטים אף כמה מן האינטליגנט והמעשים רב־הענין והמפז תיעים ש„מאתורי־הפרגוד“, הן בתקופת־הקיסר והן בוו של הרפובליקה ה„ווימרית“.

יש והמחבר חורג מתחום הנושא שקבע לעצמו ומטפל גם בהיסטוריה פוליטית, אכן, יש בכך משום תועלת לגבי קורא הנוטה לכך — וכאלה ודאי אינם מעטים.

אין לבטל את רמת ספרו של גרליץ. מצויה בו, אפילו, מידה מסוימת של רצון לכתיבת היסטוריה נאמנה, יש לשער כי הוא נתפון להיות אויב־קטיבי, ואם נקבל את ההגדרה (ע”י מתרגמי ספרו לאנגלית ומוציא־לואר בה) שהיסטוריון ליברלי הינו, הרי ניכר כי ניסה לשמור על מידה של אויב־קטיביות, ללא חשבונות־טינה. כלפי אותה שכבה שמרנית אשר את תעיתה ופרפוריה הוא מתאר, אך ספק הוא אם האויב־קטיביות שלו אמנם משרתת את האמת ההיסטורית. ניכר כי הנחת־היסוד שלו מכוונת לסתור את משפטי־נירנברג ולהכחיש: „הגנרל־שטאב הגרמני לא היה אשם בפרוץ מלחמת־העולם השני“!

אלא שנשאלם שאלה פשוטה מאוד: ובמקרה של נצחון גרמני — האמנם היו גם אז הגנרלים כה מוכנים להעביר על שכמו של היטלר את כל האחריות למלחמה זו ולעלייתה של גרמניה לשיא השלטון העולמי? מצוי עוד פרק אחד, אשר כל המחברים ההיסטוריים הגרמניים אינם מחבבים אותו; הלווא הוא פרק השמדת היהודים, בכתביהם של אסמן, גודריאן, והאחרים אפשר למצוא על נושא זה רק הערות מקוטעות — הערות אשר ניכר בהן כי שובצו אל תוך הכתבים, משום שאי־אפשר, כנראה, לפסוח כליל על פרשה זו. ואילו אנו יודעים ש„הפלאות־לחפידים־מיוחדים“ השחורות של היס”ס פעלו בקרבם הישירה של הצבא הגרמני ה„רשמי“ — והוא לא התערב ולא הפריע בעדם. נמצאו אמנם אנשים ספורים שנודעו למלאכת דמים זו ודרשו מפיקוד הצבא כי אמנם יתערב; אך הם לא הצליחו בכך. ואופייני תיאורו של גרליץ למעשה בנגרל (פלדמרשל) פון־בוק, בדבר הסבה אשר ערכו ביחודי בוריסוב לרגל „חגיגת משטרה“ גרמנית. פון־בוק ידע על הסבה — בחל בכך — אך החשיב יתר־על־המידה את „עתידו הצבאי“ (דהיינו, הקריירה והתהילה הצפויות לו) מכדי שיעז להתערב; והוא הסתפק בהגשת תלונה, עקרה־מראש, להיטלר. בדרך כלל לא נהגו הגנרלים הגרמניים לעשות אפילו כמעשהו של הגנרל בוק, אלא היו קובעים יחס של „הסתייגות גמורה“ למאורעות הדמים שנתרחשו לידם. אכן, משפט גירנברג קבע, גם בשטח זה, את עובדת אחריותו המלאה של הצבא הגרמני.